

A MÁSODIK ASSZONY

Ha olvastam volna *Glazarova* „Advent” című regényét, bizonyára azt mondanám: témája igaz és meggyőző. De mert csak a belőle készült, csehszlovák színesfilmet láttam, így fogalmazok: ez a téma ma már kopott, öregecské, sőt helyenként unalmas is.

Mi okozza a véleménykülönbséget? Miért vonz ugyanaz a tárgy, regényben és filmen, különféle jelzőket? Hiszen a történelem — a feudális birtokrendszer — mindkét műfaj anyagát egyformán hitelesíti, s a történet érdekességének sem árthat, hogy könyvoldal helyett a vetítövásznon látom. Mégis... míg a regényírótól nem kérném számon a téma újdonságát, a film csupán erőltetett élmény-ismétlésnek tetszik. A „sztory”, amely a regényben nyilván csak keret és lehetőség, a vásznon elsőrangú kellék — s nem annyira történelmi hitelével, mint inkább reminiszcencia-jellegével hat rám.

Alighogy leperogtek az első jelenségek, máris leckét adok a képzeletemnek: kitalálom-e, mi lesz a folytatás, hogyan alakul Frantýska, az esettől kis parasztlány jövője? Rossz ómen, ha ilyenkor, az élményszerzés perceiben saját találegonyságunkat tesz-

szük próbára. S keserű elégedettség, ha a jóslat beválik: a mű részleteiben sem cáfol rá a meseszöveg automatizmusára. *Vladimír Vlček* forgatókönyve és rendezése ilyen — a csatlózással egyenértékű — elégedettséget keltett bennem. Már a kezdetkezdeten végigpergettem magamban a történetet, s jelesre vizsgázott fantáziám büszkeségét nem törte le semmi. Se a jellemek belső meglepetései, se a filmszerű megoldások. Mihelyt Frantýska ártatlanságát letépte az első szerelem — Ramuz, Giono, Capek, Móríc, Tömörkény és mások rokon-hőseire gondolva — már sejtettem a folytatást: a neki rendelt kedvesnek el kell pusztulnia (oly mindegy; az erdőirtáskor ledőlő szálfazúzza-e agyon, vagy a „társadalom” még több évgyűrűt számláló törvényei zuhannak-e rá?), majd a kényszer-házasság Kálváriája következik: a gazdag kérő, aki jómódot, termő gazdagságot ígér, és a megalakulásért önkényesen fizet. Ezekután csak két választás lehetséges: a hősnő vagy fellázad környezeté ellen, vagy el kell pusztulnia.

A témán, ismétlem, jó néhány írók kortárs kezének melegét érezzük — s a fejlemények kiszámításához sem kell sok matematikai érzék. De a témák variációs lehetőségei talán a legkisebbek. Ezért ha a történelmi-társadalmi hitel vizsgáján sikerrel átestek, máris van létjogosultságuk. Sőt, valljuk be, jobban bíznak azokban az írókban, akik nem a „sztory” újdonságára, hanem az ábrázolás eredetiségére bízzák sikerük kockázatát. S itt lehet az igazi különbség *Glazarova*, a regényíró meg *Vladimír Vlček*, a forgatókönyv szerzője között. Mert míg az egyik az epika sajátos eszközeivel nyilván el tudja feledtetni a téma „öregségét” — olvasás közben talán eszembe sem jutna, hogy a fejleményeken töprengjek —, a másik, filmszerű megoldások híján, inkább a tárgy alakulására tereli a figyelmet. S miután a filmhősökben nem

érvényesülhetnek azok a karakterizáló elemek, amelyeket csak az epika oldottabb módján lehet kifejezni, a forgatókönyv írója, ahelyett, hogy a jellemzés sajátos módszereivel élne (mintegy újjáteremtve a hősokeket), a típus-adottságok ábrázolásával is megelégszik. Így aztán az alakok nem a „belső én”-t kibontó, filmírói képzelőerő, hanem a társadalmi téma primér parancsa szerint cselekszenek. Ki-ki azt játssza, amire „típus”-szerepe rendeli: Frantyska a megalázott asszonyt, Podesva a feleségét háziállatnak tekintő nagygazda-férjet és Rozina, a gazdája szerelmére s vagyonára pályázó szolgálot. Ahány jelenet, annyi epizódra tördelt igazolása az alázatnak, a kulák-kapzsiságnak és a néember gonosziságnak: a három típus három típus-tulajdonságának. Az extrém esetek — amikor pl. Frantyska törvénytelen kisfián tölti ki mérget, vagy Podesva megjuhászodik asszonya előtt — valóságos felüdülést jelentenek. Sőt Rozinánál már az is „extrém esetnek”, a gonosziság vihariszünetének számít, hogy egyáltalán megszólal. Mert jóideig csak boszorkányos maszkszával, démoni surranásaival borzasztja el a nézőt. Holott tőle lehetne várni, hogy a történet mellékága a két nő — az érdeklázasságban szenvedő asszony és az intrikus cselédszerető — drámájává váljék.

A dráma azonban csak lappang. Vlecek hiába élezte ki a regényhősök típus-vonásait; a regényes ábrázolásban elfogadható passzivitásukat nem tudta eltüntetni. Drámailag mindhárom főhős tehetetlen — nemcsak a bántóan béketűrő Frantyska, hanem a boszorkánypercek revízióját sürgető Rozina is. Ahhoz, hogy az alázat megmérkőzzék a kapzsisággal és az aljassággal, ugyancsak a szereplők — s velük együtt a cselekmény — filmszerű újraköltésére lett volna szükség. A műfaj követelményei szerint kellett volna érvényre juttatni az epikus jellemzés árnyalataiban rejtőző érzelmi-lélektani (vagy éppen hangulati) drámát. Enélkül azonban a költői igazságszolgáltatás is csak a véletlen műve lehet; egy

Metudek (Vojtech Rosenberg)

lezuhanó petróleumlámpa tüze végzi ki Podesvát és alvilági szeretőjét.

Most, hogy túljutottam a nehezén, megvallom: szigoromat a tanulságok haszna indokolta.

Ne maradjon el hát a kritikusi házonélvezet kárpótlása sem: „A második asszony” háttérében egy sikerült regény mozgatóerőit érezzük, több epizód (így pl. Rozina elhelyezkedése az ünnepi asztalnál, vagy Metudek, a madarakat utánzó kisfiú repülési kísérlete) valóságos telitalálat. A rendezés konzervatív megoldásait jó atmoszféra-teremtő érzék ellensúlyozza, Jaroslav Tuzar operatőr felvételei (a főlöleges „anzikszokkal” együtt is) szépek, és Nina Jirázková meg a kis Vojtech Rosenberg alakításában sok az ösztönös finomság.

S ha mindez kevés is a film sikeréhez — arra elég, hogy ne csak a kudarccok tanulságait vigyük magunkkal.

GALSAI PONGRÁC